

Hva er historie?

1. Om eventyr, myter og politikk

«Det var en gang en konge som hadde tre døtre». Vi hører med en gang at dette er begynnelsen på et eventyr, en oppdiktet historie. Eventyrene har gjerne en **moral**, for eksempel at den snille får belønning mens de slemme blir straffet. Det er denne moralen som er hele hensikten med eventyret, og det har lite for seg å begynne å lete etter kongen og døtrene hans i den historiske virkeligheten.

I eventyrene gjelder ikke den samme moralen for de gode og de onde kreftene. Når trollet røver prinsessen inn i fjellet er dette en avskyelig voldshandling mens Askeladden er i sin fulle rett og gjør en god gjerning når han hogger alle de tre hodene av trollet. Attpåtil får han gjerne prinsessen og halve kongeriket i belønning. Hva prinsessen måtte mene om å bli overlevert som premie får vi ikke vite, men hun blir iallfall bundet til en ung, kjekk og intelligent volds mann i stedet for en som er både gammel, stygg og kanskje litt dum.

Vi ser det samme mønsteret i massevis av bøker, tegneserier og filmer. Tenk på alle westernfilmene der helten i hvit hatt skyter den skjeggete skurken som prøver å tilrane seg ranchen til en hederlig gammel farmer med en nydelig datter. Krim- og actionfilmer følger ofte det samme mønsteret. Helten kan gjøre ting som andre ville blitt straffet for fordi han er på parti med de «gode» kreftene i samfunnet.

Da president *George W. Bush* kalte Iran, Irak og Nord-Korea for «ondskapens akse» («*the axis of evil*») var dette et signal om at USA fritt kunne angripe disse landene. Amerikanerne ser på seg selv som de gode, og da er det deres rett og plikt å nedkjempe all ondskapen i verden.

Vi kan riste på hodet og synes at dette er for dumt, men de aller fleste av oss har vel en idé om at vi selv står på de gode kreftenes side. Krig er et onde. I en krigssituasjon ligger det derfor snublende nær å tenke at motstanderen må være ond. Vi behøver ikke gå langt etter eksempler på slik tenkning i historiebøkene. Det var helt vanlig å drepe tyske soldater i Norge under krigen. Det går kanskje an å se det slik. Tyske soldater kom jo til Norge som angripere. Men i 1945, etter at krigen i praksis var slutt og tyskerne ikke kunne forsvare seg, var norske flygere med på bombingene av den gamle kulturbyen Dresden. Etter bombingene var byen en eneste ruinhaug. 100.000 sivile, for det meste kvinner og barn ble drept. De fleste i Norge syntes dette var bra. I Tyskland var selv spebarn onde, og her fikk de straff som fortjent.

Historiske myter

Myter, sagn og religiøse fortellinger ligner på eventyrene i det at de ikke forteller om historiske hendelser. Myter kan være laget for å styrke følelsen av nasjonalt fellesskap eller felles holdninger. Myten om kong Arthur og ridderne av det runde bord er en blanding av ridderromantikk og mytologi. Historiene om Robin Hood, Marion og mennene i Sherwoodskogen har flere felles trekk med fortellingene om Jesus og disiplene.

Når myter blir blandet med historiske hendelser kan det ofte være vanskelig å skille mellom snørr og barter. Da norske politikere og historikere ville gjøre Norge til en selvstendig nasjon, lette de etter fortellinger som kunne styrke nasjonalfølelsen. De måtte gå helt tilbake til 1300-tallet for å finne en selvstendig norsk stat, og de som skrev historiebøkene brukte islendingen Snorre Sturlasons kongesagaer for alt det var verdt og kanskje litt til. I vikingetiden hadde Norge hatt egne konger og var et selvstendig land. De 500 årene landet hadde vært styrt fra nabolandene var bare et lite mellomspill. Da prins Carl av Danmark ble norsk konge i 1905 kalte han seg Håkon 7. for å markere at han overtok etter Håkon 6. som var den siste norske kongen på 1300-tallet.¹ 400 år under dansk og 100 år under svensk styre skulle glemmes fortest mulig.

Myten om gammel nasjonal storhet blir ofte brukt i kriger og konflikter. Hitler ville gjenreise det tysk-romerske riket, slik Karl den store hadde gjort på 800-tallet. Milosevic ville samle alle serbere i et stor-serbisk rike. Israelerne er også flinke til å utnytte mytene sine. Hele staten Israel er bygget på en drøm om å gjenreise kong Davids rike – et storhetsminne som ligger 3000 år tilbake i historien.

Eventyr og myter er ikke i seg selv negative eller positive. De kan gi indre styrke og klarhet når vi forstår dem riktig. De viser oss hvem vi er og hvor vi hører hjemme. Men hvis vi ikke klarer å skille mellom myten og den ytre virkeligheten går det galt. Jeg står kanskje et sted og føler at dette er mitt land. Her bodde forfedrene mine for mange hundre år siden. Men jeg kan ikke bare sette opp et gjerde og si at jeg har rett til å ta slektens eiendom tilbake. Det ville garantert bli bråk. Det gir kanskje en sterk følelse av å høre hjemme når jeg vet at forfedrene mine bodde her for 100, 500 eller 1000 år siden, men det gir meg ingen eiendomsrett i dagens samfunn. Hvis jeg vil bo et bestemt sted må jeg enten kjøpe et hus som er til salgs eller skaffe meg en byggetomt, slik som alle andre.

Alle land har lover som regulerer forholdet mellom de som bor der. Den som bryter loven kan bli straffet av en domstol. Internasjonalt regulerer **folkeretten** forholdet mellom landene. Folkeretten bygger på avtaler som hvert enkelt land har gått med på, for eksempel gjennom FN. Den viktigste regelen er at ingen land har rett til å annektere et annet land eller deler av

¹ Dette forklarer også hvorfor monarkiet står så sterkt i Norge. Meningsmålinger tatt opp i de senere årene viser at 80% av det norske folk vil at landet fortsatt skal være et kongedømme.

det, men det er ingen domstol som kan straffe et land som bryter de folkerettslige avtalene.

«Hellige» kriger

11. september 2001 fløy to fullastede passasjerfly med kort mellomrom inn i de to tvillingtårnene til *World Trade Center* i New York. Samtidig traff et tredje fly forsvarsdepartementet i Washington, Pentagon. Det fjerde styrtet underveis til Washington, og ingen fikk vite om målet var Det hvite hus eller kongressbygningen. Alle flyene ble ført av arabiske selvmordsflygere som hadde kapret flyene. Å angripe og drepe uskyldige mennesker på denne måten er ren terror. *Osama bin Laden*, lederen for den islamske organisasjonen al 'Qaeda, som sto bak angrepet, kalte det **Jihad** – hellig krig. Fredelige muslimer sier at bin Laden tolker begrepet Jihad feil.

«**Den store Jihad**» er den kampen en god muslim må føre mot de onde kreftene i sitt eget indre, som Koranen kaller satan (djevelen). Som et bilde på dette kaster pilegrimene på vei inn til Mekka småstein på en steinstøtte som forestiller satan. «Den lille Jihad» er å føre denne kampen utad mot urett og synd i samfunnet. De ytterliggående muslimene sier at hele samfunnet er syndig, særlig i de vestlige landene. Derfor må det rives ned. Presteskapet i Iran støtter opp under dette når de kaller USA for «Den store satan».

Om nasjonsbygging og nasjonalisme

For de fleste av oss betyr det mye å være en del av et sosialt fellesskap. Vi kan være villige til å gjøre nesten hva som helst for å være en av gutta eller jentene. All mobbing går ut på å skyve andre ut av flokken. «Vi» er de som er innenfor. «De andre» er utenfor.

Også for nasjonen er det viktig å ha felles verdier, noe å samles om. En av disse verdiene er historien. Jo mer uklar og drømmeaktig den blir, jo større betydning får den. En av de store norske nasjonsbyggerne, dikteren *Bjørnstjerne Bjørnson*, får dette klart fram i noen velkjente linjer:

Ja, vi elsker dette landet som det stiger frem
furet, værbitt over vannet med de tusen hjem.
Elsker, elsker det og tenker på vår far og mor
og den saganatt som senker drømme på vår jord.

Det er en følelse av storhet og historie i dette diktet. Landet, der vi alle har et hjem har en historie som går helt tilbake til sagatiden, altså mytenes verden. Men hva så hvis ikke engang far og mor er født i Norge? Kan de være en del

av det samme fellesskapet? Det er ikke langt mellom nasjonalfølelse og **nasjonalisme**, som er å føle at min nasjon er bedre enn andre-

Historien er full av forferdelige eksempler på hva nasjonalisme kan føre til. Tenk på de tyske nasjonalsosialistene, nazistene, som ville legge hele verden under seg.. Tyskerne var «herrefolket». De andre var «slavefolk», og de minst verdifulle, som jøder og sigøynere, måtte utryddes helt. Som vi vet ble 6 millioner jøder drept i de tyske konsentrasjonsleirene. FNs konvensjoner kaller dette **folkemord**. I løpet av de siste 15-20 årene har vi hatt mange slike tilfelle av mord på hele folkegrupper. Det verste i Europa etter 2. verdenskrig var den bosnisk-serbiske hærens drap på 7.000 muslimske gutter og menn i Srebrenica i Bosnia. Det å drepe eller jage bort en folkegruppe kalles «**etnisk rensing**», og er på linje med folkemord. Ti ganger så mange, omtrent 800.000 mennesker ble drept i folkemordet i de afrikanske landene Rwanda og Burundi.

Nasjonalfølelsen kan være en god og positiv kraft som styrker samholdet mellom menneskene i et land, men den er livsfarlig hvis den skaper et skille mellom «oss» og «de andre».

2. Forskjellige måter å forklare historien på

Det er lett å se at myter, religion og nasjonalisme er sterke drivkrefter. Noen historikere ser på hele historien som en åndskamp, en kamp mellom de kreftene som bygger opp en sivilisasjon og de som bryter den ned.² Andre ser utviklingen som en følge av klimatiske og materielle forhold.

Den materialistiske historieoppfatningen

Helt siden tidlig på 1800-tallet har de fleste historikere vært mest opptatt av den ytre verden, av det som kan måles og telles, altså det vi kaller «materien», tingene. Hvem eide gårdene og jorda? Hvem hadde flest soldater og kanoner? Hvor gikk strømmen av varer og tjenester?

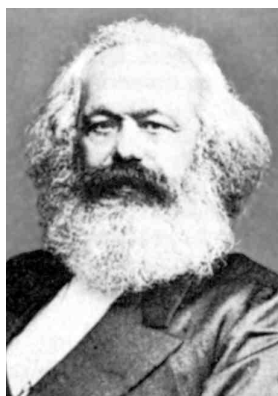
Det er i hvert fall sikkert at penger blir stadig viktigere i vårt samfunn. Når vi følger med på hvor pengestrømmene går, er det lettere å forstå og forklare historien. Vi kan for eksempel se på Russland. Den viktigste handelsvaren i landet er olje, og en del av den går i rørledninger over Afghanistan og den russiske republikken Tsjetsjenia. Derfor kjempet de i mange år i Afghanistan, og derfor må de for enhver pris beholde kontrollen over den opprørske delstaten Tsjetsjenia. USA har også bruk for olje. Uten olje ville verdens mektigste stat være maktesløs. Derfor kjemper også amerikanerne i Afghanistan, og derfor har de to ganger på 15 år gått til krig mot Irak, som har verdens største oljeressurser. Oljen er også hovedgrunnen til at de er

² Tyskeren *Oswald Spengler* og engelskmannen *Arnold Toynbe* er eksempler på slike historikere.

redde for at Iran skal bli så militært sterke at de kan bruke oljen som pressmiddel mot USA.

Når vi tenker på denne måten er vi påvirket av den materialistiske historieoppfatningen. En grunn til at dette har blitt så utbredt er at økonomiske forhold er lette å tallfeste og derfor virker mer nøyaktige og «vitenskapelige» enn følelser og holdninger, som for eksempel nasjonalisme eller religiøs tro. «Religion er opium for folket», sa Karl Marx.

Det marxistiske historiesynet

Filosofen *Karl Marx* tilhører materialistene. I 1848 ga han ut boka «Das Kapital» (Kapitalen), som handler om maktkampen mellom kapitaleierne og arbeiderne. Marx kalte dette **klassekampen** fordi det dreide seg om en maktkamp mellom to samfunnsklasser. Dette var jo svært aktuelt på 1800-tallet. De nye jordbruksmaskinene førte til at mengder av mennesker på landsbygda ble arbeidsledige. Folk reiste inn til byene og tok jobb i de nye fabrikkene som skjød opp overalt. Denne industrialiseringen gjorde at det ble stor forskjell på fattig og rik.

Den marxistiske historieoppfatningen går ut på å forklare hele menneskehetens historie som en kamp mellom samfunnsklasser. I vår tid blir denne tankegangen overført til kampen mellom rike og fattige land, rike og fattige verdensdeler. Det er jo ingen tvil om at historien med rå utnyttelse av fattige arbeidere gjentar seg i utviklingsland. Klærne som norske barn kan kjøpe alt de vil ha av for lompepengene sine er kanskje laget av underbetalte barnearbeidere i et fattig utviklingsland. Marx mente at kapitalen etter hvert ville bli samlet hos noen få styrtrike mennesker, mens det store flertallet ville bli stadig fattigere. Er det gått slik? Det stemmer at noen mennesker har blitt styrtrike, men flertallet har ikke blitt fattigere – vel å merke innenfor de vestlige landene. Hvis vi ser på verden under ett, blir kløften mellom de få rike og de mange fattige snarere større for hvert år.

Det kulturelle historiesynet

Den tyske historiefilosofen *Oswald Spengler* så på kulturer og sivilisasjoner som levende organismer som blir født, utvikler seg, modner og dør. Som eksempler bruker han den greske og den romerske sivilisasjonen. Bår kristne europeiske sivilisasjon nådde middagshøyden under renessansen, sier Spengler i det store historieverket «*Der Untergang des Abendlandes*» («*Vesterlandenes undergang*»). Det som ødela vår sivilisasjon var framveksten av de store byene og borgerstanden på 16- og 1700-tallet. Dermed tapte menneskene den nære kontakten med naturen og sitt eget livsgrunnlag, og vår vår kunstige sivilisasjon er på rask vei til undergangen.

Den britiske historikeren *Arnold J. Toynbee* (899-1975) skiller seg fra historikere flest ved at han bygger på Spenglers idé om sivilisasjoner i stedet for nasjoner. Han opererer med 30 forskjellige kulturer, der for eksempel Russland og Balkan utgjør en egen kultur som er forskjellig fra Vesten. I motsetning til Spengler mener Toynbee at ikke alle sivilisasjoner er dømt til å gå under etter en tid, men at de kan utvikle og endre seg.

3. Litt om historiske kilder

Alle som skriver historie må bruke en eller helst flere kilder, steder der en henter opplysninger. Forfatteren av dette heftet har for det meste brukt **sekundære kilder**, det vil si bøker og artikler som er skrevet av andre, samt dokumentarfilmer og nyhetssendinger. Ikke alle slike kilder er like pålitelige. Det er ofte lite kontroll med ting som legges ut på nettet, så slike artikler kan lett inneholde faktafeil. Når noen er veldig opptatt av å ha rett, slik som i forholdet mellom Israel og palestinerne, kan det hende de lar være å ta med opplysninger som ville være til fordel for den andre parten, eller de tar med opplysninger som ikke har noe med saken å gjøre. Alt dette må en være oppmerksom på og sjekke med flere kilder.

De som driver historieforskning bruker **primærkilder**. Det kan være rettsdokumenter som lover, dommer, og eiendomspapirer. Kirkebøker, folketellinger og brev er også primærkilder. For den eldste delen av historien er det et problem at det finnes for få primærkilder. For den nyeste historien er problemet at det er alt for mange av dem, slik at det blir umulig å gå gjennom alle. Historikerne må da velge de kildene de tror er mest pålitelige, men de er ofte uenige om slike valg.

Arkeologien er en viktig primærkilde for den eldre historien. De utgravde vikingskipene er harde fakta. De gjør det også lettere å tro på Snorre Sturlasons beretninger om store skip og vikingferder. Utgravninger i Danmark, Sverige, Russland og England stemmer også med Snorres beretninger. Andre funn kan være vanskeligere å bestemme, slik som enkeltgjenstander og spor etter boplasser. I gamle byer som Jeriko og Jerusalem er det ikke mulig å grave ut en tomt uten å finne massevis av fortidsminner. Da israelerne på 1990-tallet laget en veitunnel under Tempelhøyden gjorde de så mange arkeologiske funn at de måtte legge om tunnellopet slik at arkeologene fikk grave videre i fred. Hvis de kunne finne det forsvunne Salomos tempel ville det støtte betydningen av Bibelen som historiebok.

Det er ofte enkelt å slå fast *hva* som hendte, men det kan være vanskeligere å finne ut *hvorfor* det hendte. Hva er for eksempel forklaringen på at Sovjet-samveldet brøt sammen i 1991? En historiker som legger mest vekt på ideologi vil trekke fram Lech Walesa, pave Johannes Paul II og folks ønske om politisk og religiøs frihet. En «materialist» vil se mest på penger og

økonomi, Hele Sovjetsamveldet var konkurs fordi alle pengene hadde gått med til militær opprustning. En marxist ville legge vekt på de ny klasse-skillene som var oppstått i Sovjetsamfunnet. Partipampene og de militære lederne var den nye rike samfunnsklassen, mens alle andre ble stadig fattigere slik at hele samfunnet til slutt stoppet opp. Alle disse synspunktene kan være en del av forklaringen på *hvorfor* ting hendte. Det viktigste er likevel å fortelle historien om *hva* som hendte, helst på en spennende måte. Det gjorde Snorre Sturlason, og derfor er han fremdeles en av de største historiefortellerne.

Arbeidsoppgaver

1. . Hvorfor synes de fleste av oss at det er OK at Askeladden dreper trollet, og at det ville være skummelt hvis trollet drepte Askeladden?

2. Hva er det politikere vil oppnå med å kalle motstanderne for onde?
3. Kan du nevne eksempler på historiske myter?
4. Hvor kommer ordet **jihad** fra, og hva betyr det?
5. Når det står en eller flere nordmenn på seiersspallen føles dette stort for mange hjemme i Norgel. Dette er nasjonalfølelse. Kan du si noe om hva som er forskjellen på nasjonalfølelse og **nasjonalisme**.
6. Kan du nevne eksempler på hva nasjonalisme har ført til?
7. Hva legger de «materialistiske» historikerne mest vekt på?
8. Karl Marx forklarte historien på en spesiell måte. Hva mente han med uttrykket «**klassekamp**»?
9. Nevn eksempler på historiske **primærkilder**.
10. På nettet finner du
<http://www.arkivverket.no/arkivverket/kilder/enkelte/ft1885.html>
Her er det lagt ut mange primærkilder som er nyttige for forskere.
Hvilke kilder ville du se på hvis du vil finne ut hvor slekten din kommer fra?